

Тема Україна в складі тоталітарної імперії - Союзу Радянських Соціалістичних Республік

ПЛАН :

1. Становлення сталінського режиму.
2. Політика коренізації в УСРР
3. Форсована індустріалізація

Література :

1. Бойко О. Д. Історія України. К: ВЦ "Академія", 2001.
2. Полонська - Василенко Н Історія України. У 2. Т. - Т. 2. Від середини XVII ст. до 1923 р. - К: Либідь, 1993.
3. Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок XX ст.). Львів, 1996.
5. Дорошенко Д. Нариси історії України. - К., 1991. - Т. 1-2.

1. 1929 р. став роком остаточної перемоги Й. Сталіна в боротьбі проти ленінських соратників за владу, початку утвердження сталінського тоталітарного режиму в СРСР.

Причини встановлення режиму особистої влади Й. Сталіна:

- ☐ відсутність традицій політичної демократії в країні та реальних демократичних свобод;
- ☐ низький рівень політичної культури населення СРСР;
- ☐ зосередження політичної влади в руках однієї партії;
- ☐ невисокий інтелектуальний рівень керівництва ВКП(б), обмеженість його політичної культури;
- ☐ низький освітній рівень низових керівників і рядових членів ВКП(б);
- ☐ сакральний характер менталітету суспільства (наповнення релігійним змістом громадських інститутів);
- ☐ внутрішня природа радянської влади, яка становила собою диктатуру класу, що переросла в диктатуру партії та не заперечувала можливості диктатури однієї особи;
- ☐ наявність численного бюрократичного апарату, добробут якого залежав від збереження командно-адміністративної системи.

Основним методом установлення й підтримки існування такого режиму був тотальний контроль над суспільством і постійний терор проти всіх його верств.

Таким чином, у СРСР, як і в низці європейських держав, стверджувався тоталітарний режим. Керівною та спрямовуючою силою радянської

тоталітарної системи була більшовицька партія, яка своєю ідеологією визнавала марксизм-ленінізм.

2. Після перемоги більшовиків у боротьбі за владу в Україні їхнім першочерговим завданням було здобути прихильність населення та поширити комуністичну ідеологію. Проте без урахування національної специфіки було неможливо надалі просувати свої ідеї.

У 1923 р. XII з'їзд РКП(б) офіційним курсом партії в національному питанні затвердив політику коренізації.

Її здійснювали більшовики в СРСР у 1920—1930-х рр., і вона була спрямована на утвердження радянської влади, комуністичної ідеології в національних республіках і районах країни силами підготовлених національних кадрів у доступних для місцевого населення формах. В УСРР коренізація здійснювалася у формі українізації.

Завдяки коренізації більшовики прагнули збільшити соціальну базу в національних регіонах, оскільки за походженням більшовизм був явищем переважно російського політичного життя.

Завдяки цьому вони розраховували створити національне підґрунтя для своєї політики, сформувати позитивний образ радянської влади як усередині країни, так і за її межами.

Складовими коренізації, за рішеннями XII з'їзду РКП(б), стали:

- ✓ підготовка, виховання та висування керівних кадрів корінної національності;
- ✓ урахування національних чинників під час формування партійно-державного апарату;
- ✓ організація мережі навчальних і виховних закладів, закладів культури, преси, книговидавничої справи мовами корінних національностей;
- ✓ вивчення національної історії, відродження та розвиток національних традицій і культури.

Українізація — форма здійснення більшовицької політики коренізації в УСРР (УРСР) у 1923—1938 рр.

В УСРР суттю політики українізації як форми здійснення коренізації радянської влади серед населення стало передусім опанування й поширення на державному рівні української мови. Проте українізація здійснювалася в певних, дозволених центром межах.

Зацікавленість влади в розгортанні українізації сприяла певним досягненням у її здійсненні.

1930 р. кількість шкіл з українською мовою навчання становила 85%.

Політика коренізації в УСРР сприяла також позитивним зрушенням у ставленні влади до національних меншин.

Так, у жовтні 1924 р. у складі УСРР було утворено Молдавську автономну республіку.

Частина керівництва й населення почала сприймати українізацію не як перетворення українства на титульний етнос, а як формування справжньої української нації і власної держави.

Поступово політика українізації почала виходити за дозволені центром межі, адже вона сприяла зростанню національної свідомості українства, стимулювала націонал-комуністичні настрої.

Прибічники національного комунізму вважали, що не можна нав'язувати всім народам російський шлях до комунізму, що кожен народ, зокрема й український, має йти до комунізму своїм шляхом, пристосовуючи його до національних умов.

Такий розвиток подій не відповідав планам більшовиків. Із початку 1930-х рр. розпочалося згортання українізації. Проти української інтелігенції та інших прошарків суспільства ширилася хвиля репресій, що перетворилися на геноцид українського народу під час Голодомору 1932—1933 рр.

Постановою ЦК ВКП(б) «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та в Західній області» від 14 грудня 1932 р. кампанія українізації була припинена всюди за межами України. Радянська влада повернулася до русифікаторської політики, активних учасників українізації було репресовано.

Проте влада не поспішала відмовлятися від показної українізації. У 1934 р. республіканські органи влади з Харкова було переведено до національної столиці українського народу — Києва.

У 1936 р. в системі Академії наук УРСР були створені підкреслено українознавчі інститути: історії України, історії українського фольклору, української літератури.

Остаточну політику коренізації в Україні було згорнуто в 1938 р.

Цим роком датовано постанову РНК УРСР про обов'язкове викладання російської мови в усіх неросійських школах, що сприяло русифікації населення України, і постанову Політбюро ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних районів та сільрад УРСР у звичайні райони та сільради», що зумовила ліквідацію національних адміністративно-територіальних утворень на території республіки.

1938р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову «Про реорганізацію національних шкіл в Україні», у якій створення навчальних закладів національних меншин кваліфікувалося як «насадження особливих національних шкіл — осередків «буржуазно-націоналістичного впливу на дітей».

3. Після зміцнення своєї влади більшовики розпочали докорінну перебудову країни, яка отримала назву «радянська модернізація», або «сталінська модернізація».

Модернізація була об'єктивною необхідністю, адже СРСР значно відставав від провідних країн Заходу.

Основними складовими сталінської модернізації СРСР і, зокрема, України стали:

- ☐ форсована індустріалізація,
- ☐ колективізація,
- ☐ більшовицька «культурна революція»

які впроваджувалися на тлі становлення тоталітарної системи й масових репресій.

Індустріалізація мала забезпечити:

- ❖ відносну економічну незалежність соціалістичної держави від капіталістичних держав;
- ❖ створення могутньої армії і військового потенціалу держави;
- ❖ зміну соціального складу населення на користь робітництва.

Таким чином, індустріалізація в СРСР була за своїм змістом імпортозамінною і мала забезпечити наздоганяючий розвиток.

У грудні 1925 р. відбувся XIV з'їзд ВКП(б), який проголосив курс на індустріалізацію СРСР.

Наступний, XV з'їзд, який провели в 1927 р., визнав пріоритет державного плану над ринком, що означало згортання непу і знищення товарно-грошових відносин.

На думку Й. Сталіна, плани повинні були мати не прогнозуєчий, а директивний характер, тобто бути обов'язковими для виконання.

На основі рішень XV з'їзду ВКП(б) було розроблено два варіанти плану:

1. відправний (мінімальний), який передбачав економічне зростання 16—18 % на рік,
2. оптимальний (максимальний) — 20—22 %.

Реалізація *першого п'ятирічного плану 1928/29—1932/33 рр.* почалася 1 жовтня 1928 р.

Перший рік п'ятирічки був сповнений трудовим ентузіазмом населення, яке сподівалося на краще майбутнє, що обіцяли керівники партії. Щоб стимулювати продуктивність праці, було запроваджено соціалістичне змагання між підприємствами, партія закликала до трудової свідомості, виробничої дисципліни і раціоналізаторства.

Відносно успішне виконання планів першого року п'ятирічки дало підстави Й. Сталіну почати змінювати плани в бік їхнього збільшення.

На основі показників першого п'ятирічного плану були розроблені плани економічного розвитку України.

Для України встановлювалися напружені темпи зростання важкого машинобудування, хімічної промисловості, видобутку електроенергії.

Фактично закріплювалася структура господарства, яка існувала на початку XX ст., розрахована не на впровадження нових технологій, а на використання енергетичних і сировинних ресурсів.

На тлі світової економічної кризи 1929—1933 рр. виникало враження, що в СРСР відбувається швидкий економічний розвиток. Це породжувало в більшовицьких лідерів бажання ще більше напружити сили народу і здійснити великий стрибок у соціалізм.

Така надіндустріалізація не підкріплювалася реальними можливостями. Окремі галузі економіки розвивалися з випередженням, інші

відставали. Унаслідок цього на новобудовах не вистачало коштів, кваліфікованих кадрів, устаткування.

Для виконання грандіозних планів індустріалізації були потрібні величезні людські й матеріальні ресурси.

Також за короткий строк було ліквідовано безробіття. У 1930 р. закрилася остання біржа праці. Проводилися трудові мобілізації на селі.

Для покриття матеріальних витрат першої п'ятирічки в першу чергу використовувалися внутрішні, а не зовнішні ресурси, як:

- ☐ доходи державного сектору економіки;
- ☐ доходи від державної монополії на зовнішню торгівлю, збільшення експорту сировини і сільськогосподарської продукції за кордон (навіть у роки Голодомору 1932—1933 рр. СРСР вивозив зерно за кордон);
- ☐ «ножиці цін» між промисловою і сільськогосподарською продукцією;
- ☐ націоналізація промисловості, ліквідація приватного сектору економіки (згортання непу);
- ☐ скасування конвертації червінців, інфляція (у 1926/1927 рр. у грошовому обігу було 1,3—1,4 млрд. карбованців; у 1933 р. — 8,4 млрд. карбованців; у 1937 р. — 11,2 млрд. карбованців);
- ☐ трудовий ентузіазм, соціалістичне змагання;
- ☐ збільшення норм виробітку без зміни зарплат;
- ☐ подовження робочого дня за офіційно проголошеного 8-годинного;
- ☐ колективізація села, розкуркулення;
- ☐ праця в'язнів сталінських виправно-трудових таборів.

Щоб запобігти невдоволенню серед населення, Й. Сталін у 1931 р. заявив, що політика недовіри старим спеціалістам лише шкодить партії.

У вересні 1932 р. були запроваджені трудові книжки, у яких описували весь трудовий шлях робітника. Безперервна робота на одному місці відкривала доступ до соціальних благ: премії, путівки на відпочинок тощо.

Одночасно зі знищенням старої «буржуазної» інтелігенції розгорнулася широка кампанія з висування на керівні посади робітників-комуністів і форсованого формування нової «пролетарської» інтелігенції. При всіх вузах діяли робітничі факультети, які готували до навчання.

У 1933 р. розгорнулася нова боротьба на виробництві, тепер із саботажництвом — невиконанням планових показників. Поряд із репресивними методами активно застосовували ідеологічну обробку і моральні стимули (нагороди, похвали). Усе це дало змогу здійснити грандіозні плани за відносно мінімальних фінансових витрат.

Щоб довести тріумф першої п'ятирічки, Й. Сталін маніпулював статистичними показниками. Зростання промислової продукції подавали не в конкретному обчисленні, а в карбованцях. Досить було встановити великі ціни на нову продукцію, і валові показники різко зростали.

У 1933 р. було оголошено про дострокове виконання першої п'ятирічки. Цей рік стали вважати першим у другій п'ятирічці (1933—1937рр.).

На нову п'ятирічку були заплановані менш напружені плани темпів зростання — 16,5 % на рік. Передбачалося збудувати 4,5 тис. підприємств, із яких 1 тис. припадала на Україну.

Із другої половини 1935 р. було скасовано всі обмеження в заробітку. Запроваджувався принцип: скільки виробив, стільки і заробив.

Скасування карткової системи розподілу дало змогу витратити зароблені кошти для покращення життєвого рівня. Ці нові зміни призвели до появи явища, яке отримало назву стахановський рух.

Стахановський рух дав поштовх до поліпшення виробничих показників. На шахтах розпочалося змагання вибійників за встановлення абсолютного рекорду.

Невдовзі керівна партійна верхівка почала використовувати почин О. Стаханова для роздмухування рекордоманії. Це призводило до перенапруження виробничого процесу й неминучих зривів, які розглядалися як саботаж або шкідництво. Звинувачувані потрапляли до рук каральних органів.

Друга п'ятирічка також позначилася значним будівництвом. В Україні стали до ладу гіганти металургійної промисловості — Запоріжсталь, Криворіжсталь, Азовсталь, а також Новокраматорський завод важкого машинобудування — один із найбільших у Європі.

Незважаючи на те, що жодна з перших довоєнних п'ятирічок не була виконана в повному обсязі, усе ж індустріалізація вивела Україну на якісно новий рівень промислового розвитку, докорінно змінивши структуру господарства:

- ☐ зросла частка промисловості порівняно із часткою сільського господарства в загальному обсязі валової продукції республіки;
- ☐ у валовій продукції промисловості дедалі більше виробляли засоби виробництва;
- ☐ дрібну промисловість) було витіснено великою індустрією.

Модернізація промисловості дала змогу Україні випередити за формальними показниками валового виробництва кілька західноєвропейських країн.

Індустріалізація сприяла посиленню процесу урбанізації. Наслідком швидкої урбанізації стала певна українізація міст.

Промисловий потенціал України формувався диспропорційно: посилювалися й розширювалися традиційно індустріальні райони — Донбас і Придніпров'я, а промисловість густо заселеного Правобережжя помітно відставала в темпах розвитку.

Протягом перших п'ятирічок остаточно було зламано механізм саморегуляції економіки.

Наростання централізації економічного життя призвело до формування командно-адміністративної системи.

Робітничий клас відчужувався від засобів виробництва, знижувався життєвий рівень народу.